

4. Терзиев Н.В. Лекции по криминалистике. / Под ред. С.П. Митричева. – М. : Мин–во высш. образ. СССР. Всесоюз. юрид. заочн. ин–т, 1951. – 162 с.
5. Криминалистика: Учебник. В 2 ч. / Под ред. А.И. Винберга, С.П. Митричева. – М. : Госюриздат, 1950. – Ч. 1. – 304 с.
6. Васильев А.Н. Предупреждение преступлений / А.Н. Васильев. – М. : Издательство МГУ, 1963. – 619 с.
7. Колмаков В.П. Некоторые вопросы криминалистической профилактики преступлений / В.П. Колмаков // Советское государство и право. – 1961. – № 12. – С. 100–107.
8. Фридман И.Я. Вопросы профилактики преступлений при криминалистическом исследовании документов / И.Я. Фридман. – К. : Изд–во КНИИСЭ, 1968. – 88 с.
9. Зуйков Г.Г. Выявление причин преступности и предупреждение преступлений / Г.Г. Зуйков, П.Ф. Гришанин. – М. : НИиРИО МВШ МООП СССР, 1967. – 179 с.
10. Белкин Р.С. Ленинская теория отражения и методологические проблемы советской криминалистики: Одобрено советом высшей школы МВД СССР / Р.С. Белкин. – М.: НИ и РИО, 1970. – 130 с.
11. Зуйков Г.Г. Выявление в процессе расследования причин и условий, способствовавших совершению преступлений, и принятие мер к их устранению: [пособие] / Г.Г. Зуйков. – М. : ВШ МООП РСФСР, 1964. – 67 с.
12. Селиванов Н.А. Научно–технические средства расследования преступлений: автореф. дисс. д–ра. юрид. наук: спец. 12.00.09 / Н.А. Селиванов. – М., 1965. – 34 с.
13. Грамович Г.И. Основы криминалистической техники: (Процессуальные и криминалистические аспекты) / Г.И. Грамович. – Минск: Вышэйшая школа, 1981. – 208 с.
14. Косов А.В. Предупреждение преступлений с помощью технико–криминалистических средств. Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 / А.В. Косов. – Владимир, 2003. – 202 с.
15. Криминалистика: Учебник / Под ред. И.Ф. Пантелеева, Н.А. Селиванова. – М. : Юрид. лит., 1984. – 544 с.
16. Косов А.В. Криминалистические средства профилактики преступлений: Учеб. пособие / Под ред. С.В. Бажанова. – Владимир: ВЮИ Минюста России, 2003. – 32 с.
17. Белкин Р.С. Курс советской криминалистики. В 3 т. / Р.С. Белкин – М.: Акад. МВД СССР, 1977. – Т. 1: Общая теория криминалистики. – 408 с.
18. Возгрин И.А. Научные основы криминалистической методики расследования преступлений. Часть I. / И.А. Возгрин. – СПб.: Санкт–Петербургский юридический институт МВД России, 1992. – 100 с.
19. Васильев А.Н. Проблемы методики расследования отдельных видов преступлений / А.Н. Васильев. – М. : Издательство Московского университета, 1978. – 72 с.

УДК 343.341.1

ФЕДОСОВА О.В., МИХАЙЛОВА Ю.О.

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ У СФЕРІ БОРОТБІ З ОРГАНІЗОВАНОЮ ЗЛОЧИННІСТЮ

Статтю присвячено проблемам сучасного стану правового регулювання боротьби з організованою злочинністю. Проаналізовано наукові підходи до сутності організованої злочинності. З'ясовано причини, що сприяють зростанню рівня організованої злочинності в сучасних умовах. Запропоновано перспективні напрями державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю.

Ключові слова: організована злочинність, криміногенна ситуація, державна політика, Концепція, протидія злочинності, безпека.

© ФЕДОСОВА О.В. – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, головний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності (Харківський національний університет внутрішніх справ)

© МИХАЙЛОВА Ю.О. – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності (Харківський національний університет внутрішніх справ)

Стаття посвячена проблемам современного состояния правового регулирования борьбы с организованной преступностью. Проанализированы научные подходы относительно сущности организованной преступности. Обозначены причины, способствующие росту уровня организованной преступности в современных условиях. Предложены перспективные направления государственной политики в сфере борьбы с организованной преступностью.

Ключевые слова: *организованная преступность, криминогенная ситуация, государственная политика, Концепция, противодействие преступности, безопасность.*

The article is focused on the problems of the modern state of legal regulation on combating organized crime. Scientific approaches on the essence of the organized crime have been analyzed. The reasons assisting the growth of the level of the organized crime in modern conditions have been clarified. Perspective areas of the state policy in the sphere of combating organized crime have been suggested.

Key words: *organized crime, criminal situation, state policy, Concept, combating crime, safety.*

Вступ. Організована злочинність є суттєвим чинником посилення соціальної напруженості та дестабілізації суспільних відносин, уповільнення темпів економічного розвитку держави. Організований злочинності сприяють глобальні соціально-економічні процеси, такі як урбанізація, міждержавна та міжрегіональна міграція, формування світового інформаційно-культурного простору. Нинішній стан криминогенної ситуації в державі свідчить про зростання рівня насильницької та корисливо-насильницької злочинності, зокрема, умисних убивств із використанням вогнепальної зброї та вибухівки. Серйозну небезпеку для стану правопорядку у країні становлять підконтрольні організованим злочинним угрупованням захоплення підприємств, розбійні напади на фінансові установи, виробництво та збут наркотиків. Тому підвищення ефективності діяльності правоохоронних органів є одним із найважливіших напрямів удосконалення державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю.

У нормативно-правових актах та науковій літературі подані різні підходи щодо дефініції «організована злочинність». Так, відповідно до положень закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» під організованою злочинністю треба розуміти сукупність злочинів, що вчиняються у зв'язку зі створенням та діяльністю організованих злочинних угруповань [1]. У міжнародно-правових актах та законодавстві окремих країн вона характеризується як складний вид кримінальної діяльності, що здійснюється у великих масштабах організованими угрупованнями, які мають внутрішню структуру, отримують доходи шляхом створення та експлуатації ринків незаконних товарів і послуг [2, с. 70]. Зокрема, Рамкова Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти організованої злочинності від 21 липня 1997 року визначає організовану злочинність як групову діяльність трьох чи більше осіб, яка характеризується ієрархічними зв'язками чи особистими відносинами, що дають можливість їх керівникам дістати прибуток або контролювати території і ринки, внутрішні і зовнішні, за допомогою насильства, залякування чи корупції як для продовження злочинної діяльності, так і для проникнення в легальну економіку [3].

Треба відмітити важливу роль науковців у галузі теорії оперативно-розшукової діяльності, кримінального процесу та криміналістики, таких як Л.І. Аркуша, В.М. Варцаба, О.М. Джуца, О.Ф. Долженков, В.О. Коновалова, В.П. Корж, М.В. Корнієнко, М.А. Погорецький, Б.В. Щур та ін., які у своїх працях висвітлювали різні теоретичні, правові та організаційні аспекти боротьби з організованою злочинністю.

Зазначимо, що у вітчизняній науковій літературі дефініції організованої злочинності, що з'явилися лише останніми роками, є досить різноманітними. Однак більш ґрунтовним, на наш погляд, є визначення М.В. Корнієнка, який вважає, що організована злочинність – це структурована система злочинних формувань, що характеризується міжрегіональною, деколи – міжнародною злочинною діяльністю, спрямованою на заняття злочинним бізнесом (наркобізнес, секс-бізнес, нелегальна міграція, торгівля людьми, кіднепінг та ін.), яка здійснюється шляхом застосування насильства або без такоого для отримання прибутків і надприбутків, використовуючи у своїх інтересах як державні структури, так і інститути громадянського суспільства [4, с. 114].

Здійснюючи аналіз наукових джерел у сфері боротьби з організованою злочинністю, не можна не погодитись із думкою М.А. Погорецького, який зазначає, що сучасна організована злочинність становить небезпеку для національних інтересів окремих держав та створює пряму загрозу міжнародній безпеці, набуваючи транснаціонального характеру. Особливу небезпеку організована злочинність утворює для країн із нестабільною соціально-політичною та економічною обстановкою, що знаходяться у стані економічної і політичної трансформації, до яких належить й Україна» [5, с. 99–110].

Однак, незважаючи на значний внесок названих вчених у теоретичне осмислення сутнісного аналізу та організаційно-правових основ боротьби з організованою злочинністю, в Україні постала реальна потреба в оновленні державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю та прийнятті на державному рівні низки стратегічних напрямів боротьби з організованою злочинністю, які б відповідали сучасній обстановці та тенденціям її розвитку.

Постановка завдання. Мета статті зумовлена необхідністю розгляду сучасного стану правового регулювання боротьби з організованою злочинністю, а також визначення перспективних напрямів дієвої державної політики у цій сфері.

Результати дослідження. Сучасна організована злочинність як чинник політичної та економічної нестабільності у суспільстві становить пряму загрозу національній безпеці держави. Проникаючи в органи законодавчої влади і державного управління, у правоохоронні та судові установи, організована злочинність поширює свої інтереси, посягаючи на цілий комплекс найбільш значущих соціальних цінностей, таких як життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека людини, економічна стабільність, публічна безпека і порядок тощо. Соціально-політична та економічна ситуація в Україні створює підґрунтя для активізації діяльності організованих злочинних угруповань.

Розуміючи важливість та небезпечність цього соціального явища, 21 жовтня 2011 р. Указом Президента України було схвалено «Концепцію державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю», яка визначила низку заходів, спрямованих на зменшення проявів організованої злочинності, зміцнення соціальної та політичної стабільності в державі, зростання довіри інститутів громадянського суспільства до органів державної влади, підвищення рівня захищеності громадян від злочинних посягань [6]. Зазначена Концепція передбачає реалізацію цих заходів протягом 2011–2017 рр.

Аналіз криміногенної ситуації в державі свідчить, що організовані злочинні формування модернізуються, змінюють свої види, виходять за межі національних кордонів однієї держави, набувають транскордонного і транснаціонального характеру. У зв'язку з цим виникла нагальна необхідність у продовженні низки послідовних організаційно-управлінських заходів, що сприятимуть створенню національної системи боротьби з організованою злочинністю як складника системи забезпечення національної безпеки України.

Важливим кроком у цьому напрямі, на наш погляд, є розробка оновленої Концепції реалізації державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю (далі – Концепція), що поєднує розрахований на тривалий період комплекс заходів, у тому числі організаційно-правових, не тільки щодо активізації боротьби з організованою злочинністю, а й щодо усунення підґрунтя та обставин, що сприяють цьому явищу.

Метою зазначеної Концепції повинно стати визначення напрямів та механізмів реалізації державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю шляхом формування нових та вдосконалення наявних норм адміністративного, кримінального, кримінального процесуального та кримінально-виконавчого законодавства і практики їх застосування, розроблення та виконання заходів, спрямованих на розбудову сучасної системи суб'єктів запобігання організованій злочинності та правових основ їхньої діяльності, а також на запобігання виникненню організованих злочинних угруповань і вчиненню ними правопорушень.

У розробці оновленої Концепції її ефективність та дієвість багато в чому буде залежати від того, наскільки у повному обсязі будуть враховані всі реалії сьогодення, а саме ті загрози, які виникли у результаті збройної агресії проти України, особливості економічної та політичної ситуації в областях, де триває антитерористична операція, адже це негативно впливає на політичну ситуацію та соціально-економічні відносини держави взагалі. Різка розшарування населення за рівнем прибутків, втрата населенням відчуття стабільності, житла та робочих місць стали дестабілізуючими факторами, які призвели до зміни стандартів і норм поведінки окремих соціальних груп, зростання рівня злочинності.

Особливо збільшилася кількість тяжких та особливо тяжких кримінальних правопорушень. Останнім часом вони стали більш зухвалими, натомість рівень розкриття цих злочинів понизився.

Ускладнює ситуацію неконтрольоване розповсюдження зброї з регіонів, де проводиться антитерористична операція, що призвело до різкого зростання злочинів із використанням вогнепальної зброї. Статистичні дані свідчать, що починаючи з 2014 р. спостерігається різке збільшення кількості корисливо-насильницьких злочинів. За таких умов викликає стурбованість діяльність на території України екстремістських злочинних озброєних угруповань, що спрямована на дестабілізацію внутрішньої соціально-політичної ситуації в Україні, порушення функціонування органів державної влади, органів місцевого самоврядування та блокування важливих об'єктів промисловості й інфраструктури.

Окремої уваги, на наш погляд, заслуговує таке соціальне явище, як корупція, що є одним із негативних чинників організованої злочинності, яка за певних обставин стає її зовнішнім складником. Варто зазначити, що у Концепції державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю проблема корупції розглядається не як причина появи організованої злочинності, а лише як її наслідок.

Крім того, в умовах виникнення нових загроз національній безпеці України підвищеної уваги потребують ситуації реалізації іноземними державами, міжнародними злочинними угрупованнями кіберзагроз щодо автоматизованих систем державного та військового управління, об'єктів інформаційної інфраструктури.

У зв'язку з цим пріоритетом державної політики повинні стати чітко визначені напрями боротьби з організованою злочинністю, такі як:

1. Вивчення та аналіз реального стану і тенденцій організованої злочинності в державі, з'ясування причин та умов, що сприяють її поширенню в Україні.
2. Удосконалення нормативно-правового забезпечення боротьби з організованою злочинністю.
3. Розроблення методів та способів боротьби з організованою злочинністю з урахуванням сучасних загроз.
4. Визначення чіткого кола суб'єктів, діяльність яких спрямована на боротьбу з організованою злочинністю.
5. Поліпшення рівня матеріального, ресурсного, технічного, інформаційно-аналітичного забезпечення спеціально уповноважених суб'єктів боротьби з організованою злочинністю, а також підвищення рівня їхньої фахової кваліфікації.
6. Посилення взаємодії правоохоронних органів із громадськістю у сфері боротьби з організованою злочинністю.
7. Налагодження міжнародного співробітництва у сфері боротьби з організованою злочинністю.

Варто зазначити, що реалізація зазначених напрямів можлива лише за умови чіткого визначення кола спеціально уповноважених суб'єктів та їхнього адміністративно-правового статусу, що дасть змогу зрозуміти місце, роль та значення кожного з них у процесі боротьби з організованою злочинністю, порядок їх взаємодії один з одним.

Важливо відзначити, що боротьба з організованою злочинністю має здійснюватися чітко у межах чинного законодавства, ґрунтуючись на принципах

- законності, який визначає, що боротьба з організованою злочинністю повинна здійснюватися спеціально уповноваженими суб'єктами у чітко визначених чинним законодавством межах;
- системності, який визначає, що боротьба з організованою злочинністю повинна бути системою і охоплювати запобіжні, контрольні, тактико-спеціальні, ресурсозабезпечуючі та інші заходи;
- комплексності, що передбачає поєднання стратегічних і тактичних завдань, правового, кримінологічного, управлінського та інших аспектів;
- динамічності та наступальності, що передбачає комплексний підхід до боротьби з організованою злочинністю у динаміці її розвитку;
- плановості та послідовності, який передбачає чітке та максимально зважене планування певних заходів, спрямованих на боротьбу з організованою злочинністю, строків, розподіл повноважень між суб'єктами боротьби та їх послідовне впровадження та виконання;
- прозорості, тобто доступності для населення інформації про діяльність суб'єктів боротьби з організованою злочинністю у межах, що не суперечить інтересам правоохоронних органів, та згідно зі встановленим законодавством порядком.

Оскільки визначені нами принципи є основоположними засадами діяльності спеціально уповноважених суб'єктів, вони повинні, на наш погляд, бути відображені у Концепції державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю на подальший період.

Зазначимо, що державна політика у сфері боротьби з організованою злочинністю повинна мати постійний послідовний характер. Тому, продовжуючи роботу у цьому напрямі та визначаючи пріоритетні завдання для суб'єктів боротьби з організованою злочинністю на подальші роки, вважаємо за своєчасне та доцільне під час розробки нової Концепції звернути увагу на ті аспекти, які не були охоплені чинною Концепцією.

Окремої уваги, на наш погляд, заслуговує проблема протидії організованим злочинним угрупованням екстремістської спрямованості. У затвердженій Концепції проблема екстремізму та тероризму визначається у розділі I абз. 9 лише як потенційна загроза [6].

Організована злочинність екстремістської спрямованості самим фактом свого існування сприяє ескалації жорстокості й насильства, підриву авторитету держави та її органів в очах населення у зв'язку з нібито безсилля у боротьбі з нею. Вважаємо, що необхідно більше уваги привернути до цієї проблеми та визначити шляхи і засоби її подолання.

Окрему увагу треба приділити вирішенню проблеми транснаціональної організованої злочинності, оскільки вона є стрижневою для багатьох держав – членів Ради Європи і являє собою значну загрозу верховенству права, призводить до руйнівних наслідків для економіки та соціальної сфери.

Протидія такого роду злочинності повинна здійснюватися у межах загальної політики держави і має орієнтуватися на захист інтересів країни, суспільства та економіки від негативного впливу організованої злочинності, у тому числі, шляхом реалізації комплексу заходів антикорупційного характеру. Основну увагу у цьому напрямі варто приділити питанням вдосконалення механізму міжнародного

співробітництва правоохоронних органів, обговоренню і виробленню загальних методик боротьби із транснаціональною організованою злочинністю, обміну досвідом між фахівцями України та зарубіжних країн.

Важливо також звернути увагу на таке транскордонне явище, як кіберзлочинність, оскільки останнім часом спостерігається небезпечна тенденція – посилення взаємозв'язку між кіберзлочинністю та організованою злочинністю.

Важливим кроком на шляху боротьби з кіберзлочинністю стало затвердження Указом Президента України від 15 березня 2016 р. № 96/2016 «Стратегії кібербезпеки України» [7]. На наш погляд, принципове значення для ефективної боротьби з організованою злочинністю матимуть такі пріоритетні напрями забезпечення кібербезпеки України, як:

- розвиток підрозділів кібербезпеки та кіберзахисту Збройних Сил України, Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, Служби безпеки України, Національної поліції України;

- удосконалення системи контррозвідувального та оперативного-розшукового забезпечення кібербезпеки держави;

- розвиток та координація проведення наукових досліджень у галузі кібербезпеки та кіберзахисту для потреб національної безпеки й оборони;

- підвищення спроможності суб'єктів боротьби з кібертероризмом щодо протидії кібератакам на державні електронні інформаційні ресурси, об'єкти критичної інфраструктури, а також розвідувально-підбивної діяльності іноземних спецслужб, організацій, груп та осіб проти України у кіберпросторі;

- розвиток системи підготовки кадрів для потреб органів сектору безпеки і оборони України та розвиток науково-виробничого потенціалу такої системи.

В узагальненому вигляді ці напрями повинні знайти своє відображення і у Концепції державної політики боротьби з організованою злочинністю на подальший період.

Висновки. Узагальнюючи викладене та враховуючи останні зміни у законодавстві України, що відображені у положеннях Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, від 27.06.2014 р., Стратегії національної безпеки України від 06.05.2015 р., Концепції розвитку сектору безпеки й оборони України від 04.03.2016 р., 6-ї доповіді про хід виконання Україною Плану дій щодо лібералізації ЄС візового режиму для України від 18.12.2015 р., Державної програми розвитку транскордонного співробітництва на 2016–2020 рр. від 23.08.2016 р., перед державою постала необхідність

- забезпечити передачу більшості правоохоронних функцій (в тому числі щодо протидії організованим злочинностям), крім боротьби зі злочинами проти основ національної безпеки, від Служби безпеки України до правоохоронних органів, зокрема Національної поліції України;

- запровадити системну протидію організованим економічній злочинності та «тінізації» економіки на основі формування переваг легальної господарської діяльності та водночас консолідації інституційних спроможностей фінансових, податкових, митних та правоохоронних органів, виявлення активів організованих злочинних угруповань та їх конфіскації;

- на основі Концепції державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю у кожному регіоні розробити програми правових, організаційних і практичних заходів щодо детінізації економіки, припинення криміналізації економічної сфери, захисту фінансової і банківської систем, паливно-енергетичного та агропромислового комплексів від злочинних посягань;

- запровадити дієвий механізм протидії фактам незаконного великомасштабного вивезення закордон суб'єктами господарювання стратегічної сировини, матеріалів, продукції тощо;

- посилити комплекс організаційно-практичних заходів, спрямованих на виявлення каналів незаконного обігу вогнепальної зброї, боеприпасів та вибухових речовин, а також запобігання злочинним посяганням проти особи та суспільства із застосуванням зброї та вибухових пристроїв;

- забезпечити систематичний моніторинг кіберпростору з метою своєчасного виявлення та запобігання кіберзагрозам різного рівня (кіберзагрози воєнного характеру, кібершпиунство, кібертероризм, кіберзлочинність) з боку організованих злочинних угруповань а також їх нейтралізації;

- вжити дієвих заходів щодо боротьби з нелегальною міграцією, незаконним переправленням нелегальних мігрантів через державний кордон та торгівлею людьми, у тому числі щодо методів боротьби з організованими злочинними групами, що здійснюють незаконне переправлення нелегальних мігрантів через державний кордон та торгівлю людьми, а також захисту жертв таких злочинів;

- впровадити систему ефективної взаємодії правоохоронних органів України та сусідніх держав з метою боротьби з організованою злочинністю в прикордонних регіонах;

- розширювати спектр кримінологічних досліджень структурних елементів організованої злочинності, закономірностей її функціонування. Це є необхідним для формування комплексної характеристики цього виду злочинної діяльності загалом та її окремих видів, розробки на цій основі відповідних методичних рекомендацій щодо протидії усім проявам організованої злочинності.

Звичайно, запропонований перелік заходів не вичерпує всіх важливих аспектів формування ефективної системи протидії організованій злочинності, але їх запровадження, подальша розробка та втілення в життя є одним із перспективних напрямів діяльності у сфері наукового пошуку, законотворчого процесу та правозастосовної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : закон України від 30.06.1993 р. № 3341-ХІІ [Електронний ресурс] : редакція від 05.01.2017 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3341-12>
2. Міжнародні правові акти та законодавство окремих країн про корупцію // Упоряд. М.І. Камлик, Є.В. Невмержицький, Л.М. Доля та ін. / за ред. Б.В. Романюка та М.І. Камлика. – К. : Школяр, 1999. – 480 с.
3. Рамкова Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти організованої злочинності від 21 липня 1997 року [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_786
4. Корнієнко М.В. Організована злочинність в Україні: сучасний стан, кримінологічна характеристика, заходи протидії. – К. : Фонд Юрнауки, 2004. – 300 с.
5. Погорецький М.А. Організована злочинність в Україні: тенденції розвитку та заходи протидії [Електронний ресурс] / М.А. Погорецький // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2007. – Вип. 16. – С. 99–110. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2007_16_9
6. Концепція державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю: Указ Президента України від 21.10.2011 р. № 1000/2011 // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1000/2011>
7. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 27 січня 2016 року «Про Стратегію кібербезпеки України»: Указ Президента України від 15.03.2016 р. № 96/2016 // Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/96/2016>